

BÁTONYI PÁL

Körtvélyes Kesző és Sárfő magyar földbirtokos családjai 1630-1740

I. rész

Dunakeszi területe¹ ezekben az években a Habsburg magyar királyok, illetve a nádorok okleveleinek tanúsága szerint a Buday Bornemisza Bolgár, a Pilinyi és a Wattay családok kezén volt. A három részre tervezett cikksorozat első darabjában a fent említett családokat mutatom be. A második és harmadik részben e nemesi családoknak Dunakeszivel kapcsolatos tevékenységét tervezem ismertetni – a korabeli oklevelek, jegyzőkönyvek, családi iratok tükrében – időrendben.

Ezek a családok biztosították a település református² magyar lakosságának megmaradását, a magyar törvények betartatását és adóztatását is. Ebben az időszakban ez a terület döntően török uralom alatt volt, amit a pesti és budai, többségében bosnyák katonaság biztosított.³ Bárá Esterházy Pál tábornok 1630. szeptember 26-án eladta Keszit, Csömörrel és Szentmihállyal együtt Buday Bornemisza Bolgár Pálnak és Pilinyi Benedeknek. (Az Esterházy család a Wattay család Pozsony vármegyei ágából származik,⁴ ahová a tábornok édesanyjának családja, az Illésházy is beházasodott.)⁵ A három említett család érintett tagjaira jellemző, hogy az ország középső részének „fővárosában”, Füleken – Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Heves, Külső-Szolnok vármegyék közgyűléseinek színhelyén – a jól képzett és viszonylag független adminisztrációban dolgoztak.

Buday Bornemisza Bolgár család

Zsigmond magyar király 1428-ban a török elől menekülő bolgárokat telepít Rosd-sziget (ma Szentendrei-sziget) területére.⁶ A kismemesi Bolgár család Budán telepszik le, ezért Buday Bolgár lesz a neve, majd egy tagja bort nem kedvelőként megkapja a Bornemisza nevet is.⁷ A család 1538-ban Szapolyai János magyar királytól megkapja a rosd-szigeti Bolgár-földe falut.⁸

¹ Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben ebben az időszakban gyakran Körtvélyes, Kesző, Sárfő neveken szerepelnek a mai Dunakeszizhez tartozó területek.

² A törökök kiűzése után a felszabadított részekben a reformátusok iratai jellemzően elvesztek. A becslések szerint Magyarország lakosságának mintegy 80 %-a ekkor református volt. Jellemző, hogy a katolikus Rákóczi Ferenc *Vallomások, emlékiratok* (Bp., 1979. 241.) művében írja „Az egész sereg – alig tizedrészét kivéve – kálvinista volt...” A törökök az uralmuk alatt lévő területeken a római pápa papjait üldözték, csak a boszniai ferenceseket támogatták, nekik új püspökséget is engedélyeztek a Pozsega vármegyei Velikén. Dunakeszi 1676., 1680. években kurális hely. Ez azt jelenti, hogy csak nemesek lakják, ezért megtagadták a tized fizetését. Az Alagon lakók még 1711-ben is megpróbálták megtagadni, sikertelenül. Szarka Gyula: *A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526-1686*. Vác, 2008. 127.

³ „Buda egész lakossága boszniai bosnyák.” *Evlia Cselebi török világtutató magyarországi utazásai 1660-1664*. Bp., 1985. 252. ; „A budai vilájet váraiban 1558-ban beállt újoncok (814 fő) csak 2,5%-a származik Kis-Ázsiából, a többség 40,2% boszniai és 12,9% hercegovinai (¼ moszlim, ¼ áttért moszlim)...” Hegyi Klára: *Balkáni katonák és parasztok a budai vilájetben*. Bp., 2002. 24-25.

⁴ Révai Nagy Lexikona. VI. köt. Bp., 1912. 729. ; Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IV. Pest, 1859. 80.

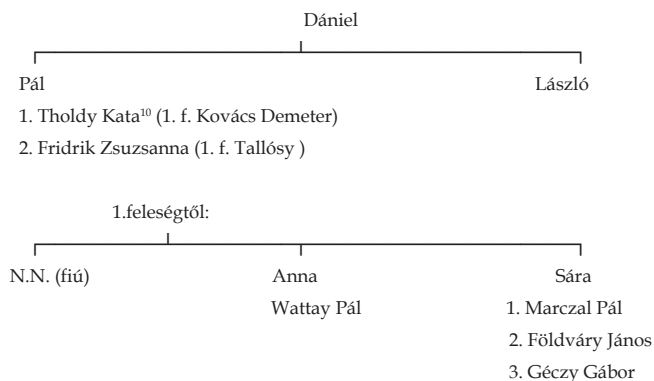
⁵ Nagy I.: *i.m.* V. 223.

⁶ Bártfay Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig*. Bp., 1938. 157.

⁷ Jakus Lajos: *Szécsény prókátora Buday Bornemisza Bolgár Pál Bolgárországtól Bolgárfaluig*. Salgótarján, 1985. 11.

⁸ Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

A török Budán lakó László testvérétől, Pál 1620-ban megvette a falu részporcióját. László további sorsát nem ismerjük. Pál neves ügyvéd lett, többek között a váci, a nyitrai és a váradi püspöknek is prokurátora (védőügyvédje) volt. Tevékenysége során szerbeket telepített délvidéki falvaiból Pomáz térségébe, de birtokok (Paksy család gödi pusztái) gondviselését is vállalta. Füleken, Vácott, illetve Szécsényben lakott. A református ifjú már 1612-től Pest-Pilis-Solt vármegye szolgabírája volt. Felesége (Tholdy Kata) révén jelentős birtokhoz jut, Pest-Pilis-Solt (Soroksár, Szentmihály, Pomáz, Kalász stb.) Nógrád (Gede, Csecse, stb.) és Csongrád (Csány, Tázlár, stb.) vármegyékben. 1619-től Pilis vármegye császári és királyi adórovó dikátora (adószedője). A török hódoltságban adószedés közben fogságot is szenved, de a budai pasa a békeszerződések értelmében kénytelen elengedni. 1655-től Nógrád vármegye helyettes alispánja és 1659-től Pest-Pilis-Solt vármegye esküdtje. Pál 1661-ben hunyt el, végrendeletében már általa megvett falvakat is felsorol, többek között Bács vármegyében (Billa, Blata, Szylvás, stb.) és megemlíti örökös-ként Budán lakó menyét is. Birtokait két lánya (Anna és Sára) után vejei öröklik.⁹

Pilinyi család

Az ősi magyar kismemesi család tagjait Pilinyi, Pilényi, Peleni és pilinyi Nagy néven is írják.¹¹ A család nevét a Nógrád vármegyei Piliny településről vette.

A magnélkül elhalt Péter birtokait 1319-ben a Szécsényiek kapják. 1448-ban Péter, illetve 1493 és 1496 között Pál Nógrád vármegyei és László 1498-ban Gömör vármegyei alispán. Bálint, Benedek és Menyhért 1548-ban Piliny birtokosai, illetve Bálint Nógrád vármegyei alispán. Ferenc 1553-ban Nógrád vármegyei szolgabíró. A család kisebb birtokokat kapott Nógrád (Karancskeszi, Tarnócz, stb.) és Pest (Szele, Györgye, stb.) vármegyékben. Benedek 1597-ben Nógrád vármegyei táblabíró, 1622-ben Pest vármegyei birtokait eladja Litassy Istvának. A táblabíró Benedek és a család egy másik Benedek tagja 1597-ben becstelenségi pereket folytatnak egymással. Mihály

⁹ Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család. ; Jakus L.: *i.m.* 28-29. ; Beilitzky János: *Nógrád megye története 896-1849*. Salgótarján, 1972. 202.

¹⁰ Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638-1711*. I. Bp., 1983. 32. ; Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család. Helyesen a Kaszás, de hibásan a Tholdy és Bornemisza családoknál. Nagy I.: *i.m.* VI. 120.

¹¹ Nagy I.: *i.m.* IX. 293.

1642-ben, Albert 1643-ban pereskedik Buday Bornemisza Bolgár Pállal. A család több tagja részt vett a török elleni harcban (Eger, Buják) és elszegényedésükhöz jelentősen hozzájárult a fogságba esettek váltságdíjának előteremtése. Birtokaik nagy részét (a pilinyi kúriát is) 1661-ben és 1669-ben a Wattay család vette meg, míg a család utolsó férfi tagjának elhalásával a maradék birtokrészbe Jeszenszky Mihályt iktatják be 1730-ban.¹²

Wattay család

Ősi törzsfői család. A honfoglalás előtt a Kárpát-medencében élt – a fehérhorvátok (lengyelek) és a németek által – venger (vangar) néven nevezett nép egyik törzsét Vata-Bata (Báta)-Pata és rokon nemzetségeit (Tata, Káta, Máta, Sáta, stb.) vezette, melynek területe Kelet-Dunántúltól Debrecenig terjedt.¹³ A második vérszerződéssel csatlakoztak Árpád népéhez (Anonymus „kunjai”). A besenyőkkel történt szövetségkötésnél Szatmár besenyői betelepültek a Kárpát-medencébe, ugyanekkor az egyik Vata egy besenyő törzs vezetője lett.¹⁴

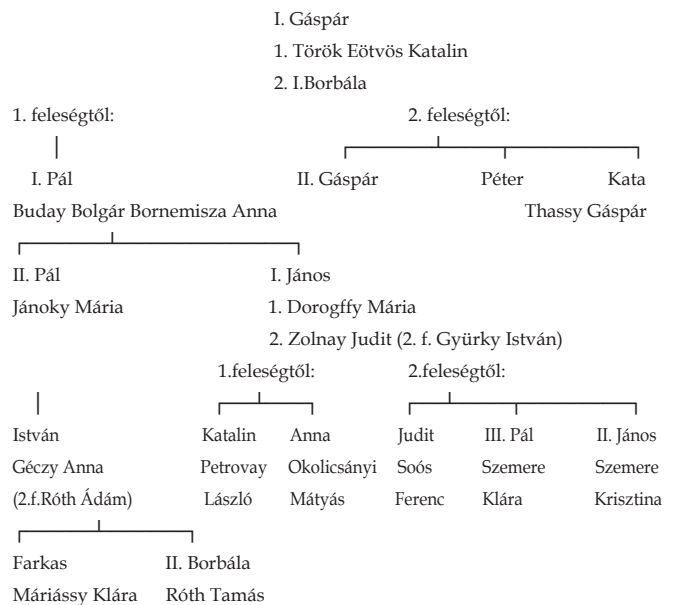
A 907. évi pozsonyi csata után a Vata törzs részei Nyugat-Dunántúlra települtek (Bélvata, Vajaszvata, stb.).¹⁵ A családnak ez az ága adta a pozsonyi várnagyokat, továbbá részt vettek a nyugati hadjáratokban is.¹⁶ Ősei az Eszterházy, Illésházy stb. családoknak. A család békési ága biztosította az Árpád-házi királyok uralmának folyamatosságát azzal, hogy a pogány Vata (Vatha) kiverte a németek híveit Magyarországról, valamint megbüntette az erőszakot alkalmazó egyházi vezetőket és átadta a hatalmat I. András királynak. Fia, Janus a Csolt nemzetség őse, utódai közül többen püspökök lettek.¹⁷

A családnak a Borsod megyei Vattáról származó „felsővattai” előnevű tagjai négy ágra oszthatóak:

- vági ág: az 1400-as évek végén házasodott be a Sopron vármegyei Vághy családba I. Ferenc (Kapuvár, Léka, Velike, Sztrisznyák várkapitánya), fia, Lőrinc, Csesznek várkapitánya, unokája, II. Ferenc költő, festő (Veszprém, Székesfehérvár, Csesznek várkapitánya). Utódaik leányágon Kisfaludy, Hagymássy, stb. családok;¹⁸
- szili ág: az 1600-as évek elején Lukács a Pozsony vármegyei Detrekő várkapitánya, majd a család Sopron vármegyében szerez birtokokat, leszármazottai ma is ott élnek;¹⁹
- borsod-gömör-abauji ág: Eger eleste után északra húzódnak, részt vesznek a török elleni harcokban, Eger, Boldogkőváralja, Szendrő, Putnok védelmében, a leszármazottak ma is ott élnek;²⁰
- pest-nógrádi ág: 1607-ben az evangélikus I. Gáspár bir-

tokrészt vesz Pilinyben. I. Pál 1641-ben Nógrád vármegyei esküdt, 1668-ban esküdt, majd 1681-től alispán Pest-Pilis-Solt vármegyében. II. Pál 1668-ban Heves megyei esküdt, majd Pest-Pilis-Solt vármegyei szolgabíró. I. János 1671-ben Pest-Pilis-Solt vármegyei szolgabíró, majd 1676-tól esküdt. Török fogságba esik, de kiszabadulása után katonáival részt vesz Vác, Pest, Buda felszabadításában. 1704-ben a Nógrád vármegyei kuruc nemesi felkelők kapitánya, majd Pest-Pilis-Solt vármegye első kuruc alispánja, 1711-ben Ajnácskő várkapitánya. 1686 és 1723 között a legaktívabb betelepítője Nógrád és Pest-Pilis-Solt (Sződ, Csomád, Rátót, Kiskörös, Solymár, stb.) vármegyéknek. István a telepítések végrehajtásában társa I. Jánosnak. II. Borbála a sziráki kastély építője. A család többnyire Füleken, Besztercebányán, Pilinyben és Szécsényben lakott.²¹

A család Vattáról származó tagjaiból vált ki a vattai Batta és a vattai Perbált család is. A család tagjai különbözőképpen írták nevüket: Vatay, Vathay, Vataj, Vataj, Vattay, Vathay, Vatta, Vattaj, Watay, Wathay, Wattay, Watthay, Wattaj, Utódaik leányágon a Teleki, Szemere, Fáy, Kubinyi, Bárczay, Prónay, Görgy, Vay, stb. családok.

A Wattay család címere 1580²²

¹² Borosy A.: *i.m.* 35.42.; Nagy I.: *i.m.* IX. 293-294.; Belitzky J.: *i.m.* 103.149

¹³ A Vata, Bata, Pata nevek azonosnak, egymással felcserélték az oklevelekben, település neveken, családnevekben hasonlóan, mint Bihar=Vihar, vagy Bay=Vay. A törzs települései Debrecenig körbe ölelik az Alföldet (tőlük kelet-északkeletre az Ugg, Ung, Ugoicsa törzs, délkeletre a székelyek települtek) Kolozspata, Vattaháza, Vatasomlyó, Batta, Patapoklos, Dunapataj, Vattacsanak, Százhalombatta, Bataháza, Gyöngyöspata, Vatta.

¹⁴ Henkey Gyula: *Magyar népességek embertani képe II. Rábaköz.* Bp., 2004.; Padányi Viktor: *Dentu-Magyararia.* Veszprém, 1989. 440.

¹⁵ Osztrák (és szlovák) történészek, régészek szerint 907 előtt nem települtek magyarok a Kárpát-medence nyugati részébe. Elhangzott az Árpád emlékezete emlékülésen 2007.11.13-án

¹⁶ Győr-Sopron-Moson Megyei Levéltár, DF 202887, Vathai Mihály 1452.04.21. pozsonyi várnagy

¹⁷ Várad püspök Vata 1186-89. *Révai Nagy Lexikona* XIX. Bp. 1926. 96.

¹⁸ *Wathay Ferenc énekes könyve.* II. Bp., 1976. 137-139.

¹⁹ Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad.* [é.n.] 650.

²⁰ Mihályfalusi Forgón Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai.* Rimaszombat, 1907. 686-687.

²¹ Magyar Országos Levéltár, P 1744, Wattay család.

²² Pest Megyei Levéltár